

Archeologisch bureauonderzoek

Plangebied Vijverwijk – Burg. de Kuijperlaan:
herziening locatie Bernhoven,
gemeente Veghel

Diederik Bente

Arcure
06-24831553
d.bente@arcure.nl

Inhoudsopgave

1 Inleiding.....	3
Doel en en methode.....	4
Administratieve gegevens.....	5
2 Resultaten.....	6
Natuurlijk landschap.....	6
Archeologie.....	8
Bodemverstoringen.....	12
Gespecificeerde archeologische verwachting.....	12
Geplande bodemingrepen.....	13
Beleidskader.....	14
3 Conclusie en advies.....	15
4 Geraadpleegde bronnen.....	16

1 Inleiding

Eind maart van dit jaar verhuist het ziekenhuis Bernhoven van de huidige locatie in Veghel naar Uden. Voor het terrein aan de Burgemeester de Kuijperlaan dat hiermee vrijkomt (zie afb. 1 en 2), wordt momenteel gezocht naar een nieuwe bestemming. Daarbij wordt gedacht aan woningbouw in combinatie met woonzorgeenheden. De gemeente heeft hiertoe op 23 januari jl. een voorbereidingsbesluit genomen.

Bij het vaststellen van de nieuwe ruimtelijke bestemming(en) voor het gebied dient de gemeente een afweging te maken tussen alle in het geding zijnde belangen en waarden. Hiertoe behoren ook mogelijk aanwezige archeologische resten. Om inzicht te verkrijgen of dergelijke waarden in het plangebied aanwezig kunnen zijn, is een archeologisch bureauonderzoek uitgevoerd, waarvan dit rapport verslag doet.

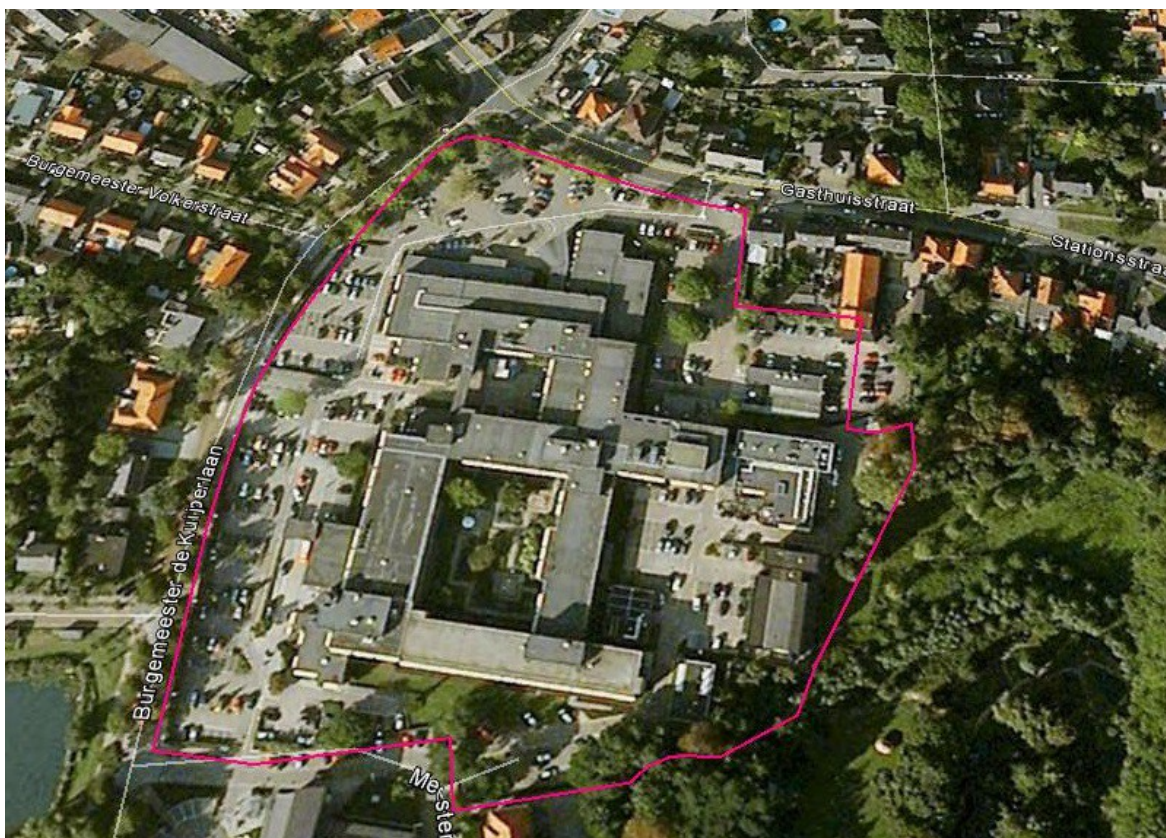

Afbeelding 1: ligging plangebied (rode contour). Bron: Google Earth.

Doel en en methode

Doel van het archeologisch bureauonderzoek is het opstellen van een specifieke archeologische verwachting aan de hand van bestaande bodemkundige, archeologische en bouwkundige informatie. Archeologische resten zijn niet willekeurig verspreid over het landschap, maar sterk gerelateerd aan bepaalde landschapsvormen en bodemkenmerken. Door gegevens over bekende vindplaatsen om het plangebied te combineren met de gereconstrueerde landschapsgeschiedenis, kan bepaald worden of er archeologische waarden in het plangebied aanwezig kunnen zijn en wat de aard, datering en diepteligging daarvan is. Hierbij wordt ook nagegaan of eerdere bodemingrepen de gaafheid en conservering van mogelijke archeologische resten beïnvloed kunnen hebben. Tot slot wordt de archeologische verwachting geconfronteerd met de geplande bodemingrepen, zodat inzichtelijk wordt of daadwerkelijk archeologische waarden aangetast zullen worden door de nieuwe plannen.

Het onderzoek is uitgevoerd conform de Kwaliteitsnorm Nederlandse Archeologie (KNA), versie 3.2 Landbodems, protocol 4002 Bureauonderzoek (Centraal College van Deskundigen Archeologie 2010).

Afbeelding 2: ligging plangebied in detail. Bron: Google Earth.

Administratieve gegevens

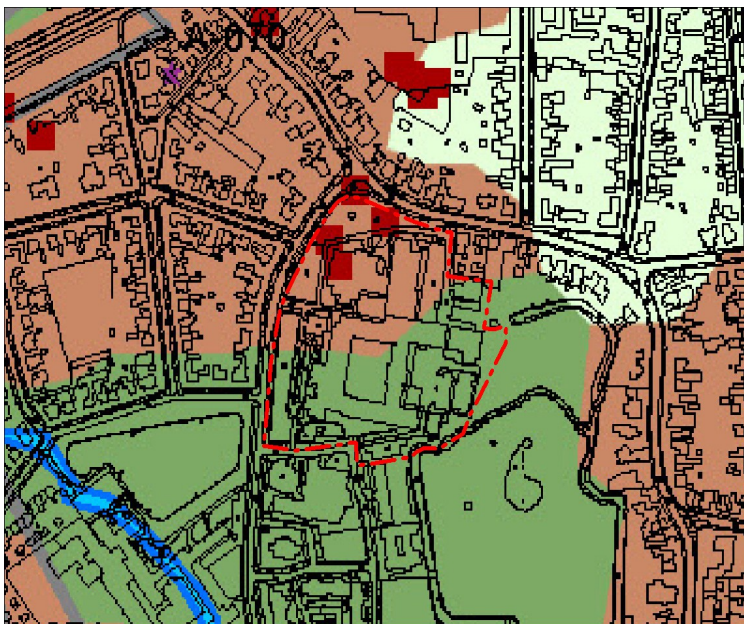
Projectnaam	plangebied Vijverwijk-Burg. de Kuijperlaan: herziening locatie Bernhoven
Provincie	Noord-Brabant
Gemeente	Veghel
Plaats	Veghel
Toponiem	Ziekenhuis Bernhoven
Kaartblad	45G
Oppervlakte	3,3 ha
RD-coördinaten	ZW: 165.592/403.540 NO: 165.759/403.719
Archis-onderzoeksnummer	55.585
AMK-terrein	nvt
Waarnemingnummer(s)	nvt
Type onderzoek	Bureauonderzoek
Datum opdracht	24 januari 2013
Versie rapportage	1e concept
Datum rapportage	13 februari 2013
Opdrachtgever	Crevasse Advies Dr. R.F.B. Isarin Nieuwstraat 14 3628 AC Kockengen
Uitvoerder	Arcure Donker Curtiusstraat 8 H 1051 JN Amsterdam 06-24831553
Auteur/ senior archeoloog	drs. D.A. Bente d.bente@arcure.nl
Bevoegde overheid	Gemeente Veghel
KNA-versie	3.2
Beheer documentatie	Arcure

2 Resultaten

Natuurlijk landschap

Hoewel het plangebied op de bodemkaart en de geomorfologische kaart niet is gekarteerd, is het door andere gegevens en door vergelijking met landschappelijke fenomenen er buiten, wel mogelijk om het oude landschap tot het begin van de 20e eeuw te reconstrueren. Met name BAAC is er in geslaagd ten behoeve van de herziening van de bestaande gemeentelijke verwachtingskaart in 2009 een gedetailleerde landschapsreconstructie te maken (Boshoven en Buesink 2009). Inmiddels is ook door de zeer gedetailleerde ontginningsreconstructie op perceelniveau van Van Asseldonk dit beeld voor de Middeleeuwen en later aangevuld en bevestigd (Asseldonk 2013).

Allesbepalend voor het oorspronkelijke landschap, en daarmee voor gebruik door de mens, zijn de dekzandafzettingen die in de laatste ijstijd tussen 50.000 en 10.000 v. Chr. door wind zijn afgezet. Dit leidde tot dekzandvlakten, met reliëf in de vorm van ruggen en doorsneden door rivierdalen (afb. 3).

Afbeelding 3: het oorspronkelijke landschap in en om het plangebied.

Legenda: Bruin = dekzandrug; donkergroen = beekdal; lichtgroen = vlakte van ten dele verspoeld dekzand; blauw = ligging Aa in 1832; bruine stip = bebouwing in 1832. Bron: Boshoven en Buesink 2009.

Het noordelijk deel van het plangebied vormde de zuidelijke uitloper van een noord-zuid lopende brede dekzandrug, direct ten oosten van het dal van de Aa. Op deze rug lag de latere buurschap Middegaal. Daar waar deze verhoging in het landschap nog bewaard is, ten noorden

van de spoorlijn is de oorspronkelijke dekzandbodem opgehoogd met een plaggendeek, door bemesting van de akkers met plaggen vermengd met mest. De maaiveldhoogte bedraagt hier ca. 8,60 tot 8,80 +NAP; in het plangebied reikt deze van ca. 9,05 tot 9,50 +NAP.

In het zuidelijk deel van het plangebied bevond zich een laagte, als een verbrede zone van het dal van de Aa. De bodem was hier nat en vochtig en bestond zelfs deels uit veen (www.dinoloket.nl, boring B45G1040). Naar het oosten, buiten het onderzochte gebied, ging deze laagte over in een vlakte met deels verspoeld dekzand. Het plangebied en directe omgeving was dus relatief reliëfrijk en daarmee aantrekkelijk voor de mens in het verleden: de hoge rug in het noordelijk plandeel voor bewoning en beakking, het lage vochtige voedselrijke zuidelijke deel voor jacht, vissen, het verzamelen van vruchten en voor begrazing met vee.

Archeologie

Uit het onderzoeksgebied zijn de volgende (indicatieve) archeologische waarden bekend:

Bron	omschrijving
Archeologische Monumenten Kaart (AMK)(Bron: ARCHIS 2013)	Geen AMK-terreinen in en om het plangebied aanwezig
Gemeentelijke verwachtingskaart (bron: Boshoven en Buesink 2009)	Noordwestelijk deel: hoge verwachting Overig deel: middelhoge verwachting
Indicatieve Kaart Archeologische Waarden (IKAW) (Bron: Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed)	Niet gekarteerd: bebouwde kom
Aanvullende informatie archeologische werkgroep van de heemkundekring Vehchele	In een straal van 200 m rond het ziekenhuis zijn geen vondstregistraties bekend (email van dhr. J. van Erp d.d. 13-2-2013)

Toelichting

Direct in en om het plangebied zijn tot nu toe geen vindplaatsen bekend. Noordelijker op de dekzandrug van Middegaal, aan de Beatrixlaan, zijn blijkens de landelijke vindplaatsdatabase ARCHIS aardewerkvondsten uit de Late Middeleeuwen bekend (waarnemingsnr. 410.753). Uit het dal van de Aa zijn op ongeveer 550 m naar het westen en noordwesten aardewerkscherven uit de IJzertijd of Romeinse Tijd en uit de Vroege Middeleeuwen gevonden (nrs. 410.641, 410.757 en 415.029). Verder is vermeldenswaardig dat op ongeveer 220 m ten zuidwesten van het plangebied het kasteel Frissenstein gelegen heeft, dat in de kern uit de 14e eeuw dateert en gesloopt is in 1810 (nr. 49.313)

Middeleeuwen

Door het historisch onderzoek van M. van Asseldonk, en dan met name zijn gedetailleerde ontginningsreconstructie op perceelniveau, is er een uniek gedetailleerd beeld ontstaan van de bewoning en het gebruik van het landschap in de huidige gemeente Veghel vanaf de 11e eeuw tot heden (Asseldonk 2013). Aan de ene kant is dit een kenbron voor mogelijke archeologische sites, aan de andere kant bevestigt en nuanceert dit de resultaten van archeologisch onderzoek.

Uit deze gegevens blijkt dat tot het eind van de 12e eeuw boeren en andere gebruikers van het land in staat waren om naar believen grond uit de wildernis te ontginnen. Vanaf ca. 1190 wist de landsheer in dit gebied, toen de graven van Gelre als opvolgers van de heren van Rode, en vanaf 1231 de hertog van Brabant, de zeggenschap over de woeste grond te verkrijgen. Daarmee was iedereen die een nieuw stuk land ontgon een vergoeding (cijns) aan de heer schuldig. De administratie van deze cijnsbetalingen is vanaf de 14e tot in de 18e eeuw bewaard gebleven. Omdat de hertog van Brabant in 1314 de cijnsen over de tot dan toe uitgegeven gronden aan de heer van Helmond verkocht, maar de cijnsen van na dat jaar zelf behield, is uit de cijnsadministratie op te maken of een perceel voor 1190, tussen 1190 en

1314 of daarna is ontgonnen. Van gronden die daarna zijn ontgonnen, is vaak tot op het jaar nauwkeurig te achterhalen wanneer ze in ontginning genomen werden. Aangevuld met andere gegevens (leenbezit van edelen, grootgrondbezit van kloosters en kerken en de laatste jaren ook met archeologische opgravingsresultaten), is het mogelijk gebleken voor grote delen van Veghel vanaf het eind van de 12e eeuw, en deels zelfs vanaf het begin van de 11e eeuw, het moment te bepalen, wanneer gronden in gebruik werden genomen.

Als voorbeeld kan dienen het leengoed Overacker, direct ten oosten van het oude centrum van Veghel. Blijkens het opgravingsverslag uit 2011 startte de bewoning hier omstreeks 1050 en eindigde zij omstreeks 1225 (Mooren 2011). Dit wordt bevestigd door historische cijns- en leengegevens: het gebied moet voor 1190 zijn ontgonnen en ergens voor de periode [1231-1314] is de bebouwing verdwenen (Asseldonk 2013).

Voor het plangebied wijzen de cijnsgegevens er op dat het noordelijk deel, de akkers op de dekzandrug (zie afb. 4, ten noorden van de stippellijn), al voor 1190 verkaveld was. In ieder geval in het begin van de 18e eeuw stonden er in het noordwesten, op de hoek van de huidige Gasthuisstraat en de Burg, de Kuijperlaan meerdere huizen of boerderijen. Deze bebouwing heeft hier gestaan tot het eind van de 19e eeuw. Voor het overige waren de landerijen in dit deel in gebruik als akkerland.

Afbeelding 4: plangebied op de kadastrale minuutplan van 1832. Bron: www.watwaswaar.nl.

Zwarte lijn = grens tussen akkerland (noord) en hooiland (zuid).

Het zuidelijk deel, onderdeel van de Molenbeemden, is ook voor 1190 ontgonnen, net als alle beemden in het dal van de Aa. Beemden zijn natte hooilanden bij een beek. Op de oudste kadastragegevens, uit 1832, zijn deze percelen dan ook nog als hooiland geklasseerd (www.watwaswaar.nl). De Molen waar in het toponiem naar verwezen wordt, stond aan de Molenstraat, ca. 375 m ten zuidoosten van het plangebied (Asseldonk 2013).

Afbeelding 5: het St. Josephziekenhuis op de topografische kaart 1: 25.000 uit 1956. Bron: www.watwaswaar.nl.

In 1900 werd in het plangebied een nieuwe vestiging van het Sint Josephziekenhuis gebouwd (www.bernhoven.nl). Dit ziekenhuis was omstreeks 1870 gesticht door de kloosterzusters van de orde van St. Franciscus. Hun klooster lag ten zuiden, buiten het plangebied, aan de Deken van Miertstraat. Hierbij bevond zich tot de verhuizing in 1900 ook genoemd ziekenhuis. Tot op de dag van vandaag is het ziekenhuis in gebruik gebleven, na fusie in 2000 met het St. Annaziekenhuis te Oss onder de naam Bernhoven. Diverse malen zijn de gebouwen in die periode verbouwd of uitgebreid, zoals bv. in 1935. In de jaren 1980-1990 vond een algehele nieuwbouw plaats (zie afb. 2, 5 en 6).

Afbeelding 6: het St. Josephziekenhuis op de topografische kaart uit 1967. Bron: www.watwaswaar.nl.

Bodemverstoringen

Om in kaart te brengen in hoeverre de oorspronkelijke bodem in het plangebied door de ziekenhuisgebouwen verstoord is, zijn de bouwtekeningen uit het gemeentearchief opgevraagd en bestudeerd. Alleen de ontwerptekeningen uit 1980 van de huidige bebouwing zijn in het betreffende dossier voorhanden.

Het westelijk deel is onderkelderd en hier is de funderingsput gegraven tot een diepte van ca. 3 m -Mv. De niet-onderkelderde delen zijn tot minimaal 0,80 m -Mv uitgegraven (Dossier Burg. De Kuyperlaan 7 tek b18).

Om de dikte van de oorspronkelijk in het noordelijke deel aanwezige akkerlaag of enkeerdgrond te bepalen, en daarmee de diepte van het archeologisch niveau direct daaronder, is gekeken naar bodemgegevens noordelijker op de dekzandrug van Middegaal, daar waar deze niet bebouwd is. Uit de boringen B45G0117 en B45G0726 (www.dinoloket.nl), circa 800 m ten noorden van het plangebied, blijkt dat het esdek daar ca. 0,60 m -Mv dik is. Wanneer deze waarde indicatief is voor al het akkerland op de Middegaal, valt aan te nemen dat ter plaatse van de huidige bebouwing in het noordelijk plandeel het archeologisch niveau direct onder het vroegere plaggendeek volledig is verstoord.

In het zuidelijk deel, in de vroegere hooilanden van de Molenbeemden, bestaat de bodemopbouw blijkens boring uit B45G1040 voor de eerste meter uit veen. Eventuele archeologische resten zullen hier op of in de top van het veen gelegen hebben. Ook hier is door de huidige bebouwing dit niveau verdwenen.

Van de ziekenhuisgebouwen uit de periode 1900-1980 zijn geen gedetailleerde funderings- of keldergegevens voorhanden, maar ook hier is aan te nemen dat bouw en sloop tot in de ongestoorde dekzandafzettingen reikten en daarmee het archeologisch niveau hebben laten verdwijnen. Alleen is de ligging ervan niet in detail te lokaliseren.

Van de parkeerterreinen rond het ziekenhuis zijn geen fundatiegegevens bekend, maar aan te nemen valt dat er een winterhard cunet onder ligt, dus minimaal 60 cm diep. In het zuidelijk deel zullen deze wegcunetten en parkeervakken niet op veen gefundeerd zijn, maar zal dit weggegraven zijn en vervangen door opgebracht zand.

Gespecificeerde archeologische verwachting

De dekzandrug De Middegaal, die komend vanaf het noorden, tot in het noordelijk plandeel doorloopt, was aantrekkelijk voor bewoning gedurende de hele Prehistorie tot in de Middeleeuwen, reikend van jachtkampjes uit de Vroege en Midden Steentijd tot boerenerven uit de Middeleeuwen en de Nieuwe Tijd. Dit valt te verklaren uit de hoge en droge ligging, goede geschiktheid van de bodem voor beakkering en de ligging direct aan het dal van de Aa. In ieder geval in de 18e en de 19e eeuw hebben er ook daadwerkelijk huizen met erven op de noordwestelijke hoek van het plangebied gelegen. Hoe ver terug deze erven reiken is niet

bekend.

De hoge verwachting voor dit noordelijk deel is dan ook als zodanig op de herziene gemeentelijke archeologische verwachtingskaart uit 2009 gekarteerd.

Uit de bouwgegevens is af te leiden dat ter plaatse van de huidige gebouwen eventuele archeologische resten volledig zullen zijn verdwenen. Mogelijk geldt dat ook voor andere zones in dit noordelijk deel, maar of en waar is niet met voldoende zekerheid te zeggen. De gaafheid van mogelijk bewaarde steentijdsites zal laag zijn, doordat het niveau, waarin zich vuurstenen werktuigen en afslagen konden bevinden door ploegen in de onderste lagen van het esdek zal zijn opgenomen. Eventuele grootschalige nederzettingen uit de Late Prehistorie, Romeinse Tijd of Middeleeuwen zullen door de moderne verstoringen niet meer vlakdekkend voorhanden zijn, maar versnipperd zijn geraakt. Wel kunnen nog incidentele huizen, huiserven en mogelijk ook delen van (urnen)grafvelden aanwezig zijn. Het relevante archeologische niveau, op de top van het dekzand, onder de oude akkerlaag, zal zich naar verwachting op ca. 0,60 m -Mv bevinden. Het zuidelijk plandeel, tot in de 19e eeuw nat hooiland in een verbreed deel van het dal van de Aa, is nooit aantrekkelijk voor bewoning geweest. Wel kunnen deze gronden af en toe gebruikt zijn voor rituele deponering van goederen, als afvaldump vanaf de dekzandrug, voor het jagen, het verzamelen van vruchten en voor vissen. Dit zijn overigens moeilijk tot niet met geëigende prospectietechnieken op te sporen vindplaatstypen. Op de gemeentelijke verwachtingskaart is aan deze gronden over het algemeen een lage verwachting toegekend. Alleen waar deze lage gronden de hogere dekzandruggen raken, zoals in de onderhavige situatie, heeft BAAC een bufferzone met een middelhoge verwachting gecreëerd (Boshoven en Buesink 2009). Overigens zonder verdere kwantitatieve onderbouwing, zoals zij dat voor de overige verwachtingszones wel heeft gedaan. Voor bewoningsresten is de verwachting in ieder geval laag.

Ook in dit zuidelijk plandeel zal de oorspronkelijke bodem onder de huidige bebouwing verdwenen zijn. Daarnaast valt aan te nemen dat de humeuze (veen)bodem ten behoeve van bodemverbetering bij de aanleg van bestrating e.d. verdwenen zal zijn.

Geplande bodemingrepen

Als mogelijke nieuwe bestemmingen voor het gebied wordt volgens het voorbereidingsbesluit van de gemeente Veghel d.d. 23-1-2013 (www.veghel.nl) gedacht aan woonhuizen en woonzorgeenheden. De precieze plaats van ontgravingen, funderingsputten, kabels, leidingen en wegen is nog niet bekend. Duidelijk is daarmee **dat** er bodemingrepen dieper dan 30 cm zullen plaatsvinden, maar nog niet waar. Daarmee kunnen op dit moment geen plandelen aangewezen worden waar in situ-behoud van eventuele archeologische waarden op voorhand mogelijk is.

Beleidskader

De gemeente Veghel heeft geen eigen archeologiebeleid: wel een eigen gedetailleerde verwachtingskaart, maar geen eigen specifiek afwegingskader bij ruimtelijke plannen. Bij het wettelijk verplichte "rekening houden met" aanwezige dan wel te verwachten archeologische waarden, volgens art. 38a van de Monumentenwet, gelden daarmee de algemene bestuursregels daaromtrent, zoals onderzoeks- en motiveringsplicht, transparantie, objectiveerbaarheid en vermindering van willekeur.

3 Conclusie en advies

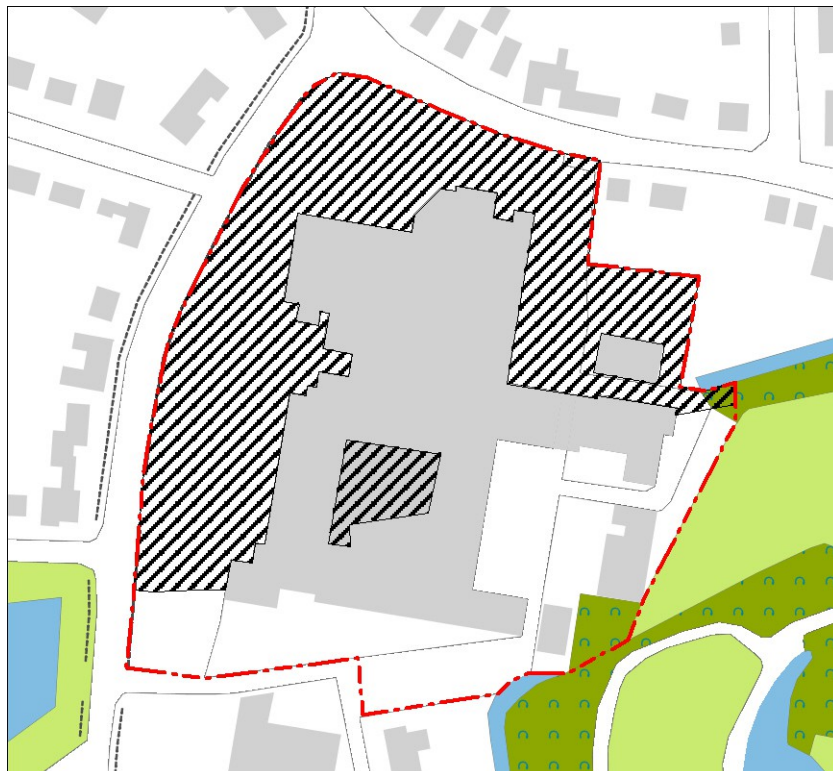
Voor het noordelijk plandeel gold in oorsprong een hoge verwachting op de aanwezigheid van archeologische resten van de Vroege Steentijd tot de Nieuwe Tijd. Vuursteensites zullen echter verploegd zijn geraakt en nederzettingen zullen als gevolg van de bodemverstoringen niet meer gaaf aanwezig zijn. Toch kunnen er nog (delen) van huiserven uit de periode Bronstijd t/m Nieuwe Tijd aanwezig zijn of delen van (urnen)grafvelden uit de periode Late Bronstijd t/m Vroege Middeleeuwen. Onder de huidige bebouwing ligt geen archeologie meer. Mogelijk nog wel hierbuiten, onder de parkeerterreinen en de parkinrichting van het gebied.

Voor het zuidelijk deel zijn geen bewoningsresten te verwachten. Ook zal de bodem hier grotendeels verstoord zijn.

Advies

Geadviseerd wordt te toetsen of er in het noordelijk deel (zie afb. 7), rond de bebouwing, nog onverstoorde zones van enige omvang aanwezig zijn, waar archeologische waarden aanwezig kunnen zijn. Deze veldtoets kan d.m.v. een verkennend booronderzoek, gericht op het in kaart brengen van de bodemopbouw, niet op het opsporen van vindplaatsen.

In het overige deel van het plangebied wordt geen vervolgonderzoek geadviseerd.

Afbeelding 7: plandeel waarvoor verkennend archeologisch booronderzoek wordt geadviseerd (gearceerd). Bron ondergrond: top10NL, kadaster.

4 Geraadpleegde bronnen

ARCHIS. 2013. "ARCHIS." Geraadpleegd 12 Februari 2013. <http://archis2.archis.nl>.

Asseldonk, M. van. 2013. "Reconstructie van Veghel van 1190 Tot 1832." Geraadpleegd 12 februari 2013. <http://www.oudzijtaart.nl/Reconstructie%20van%20Veghel/Index.html>.

Boshoven, E.H., en A. Buesink. 2009. *Gemeente Veghel. Een actualisatie van de gemeentelijke archeologische verwachtingskaart*. V-08.120. BAAC Rapport. Deventer: BAAC.

Centraal College van Deskundigen Archeologie. 2010. *Kwaliteitsnorm Nederlandse Archeologie (KNA): Versie 3.2*. Gouda: SIKB.

Mooren, J.R. 2011. *Veghel Peellandstraat. Opgraving in combinatie met inventariserend veldonderzoek door middel van proefsleuven*. A - 08.0290. 's Hertogenbosch: BAAC.